

## توسعه سرمایه اجتماعی و سرمایه روان‌شناختی در پرتو سبک زندگی اسلامی

مهدی افخمی اردکانی \*

عبدالله توکلی \*\*

### چکیده

سرمایه اجتماعی موضوعی بین‌رشته‌ای است که در سال‌های اخیر به طور روزافزونی مورد توجه صاحب‌نظران حوزه‌های مختلف علوم، به‌ویژه حوزه مدیریت و جامعه‌شناسی قرار گرفته است. بدیهی است که تکوین سرمایه اجتماعی مستلزم وجود عواملی چند است که یکی از این عوامل دین و فرهنگ دینی است. پژوهش حاضر رابطه بین سبک زندگی اسلامی، سرمایه روان‌شناختی و سرمایه اجتماعی را در قالب یک مدل علی بررسی کرده است. روش تحقیق حاضر از نوع توصیفی از شاخه همبستگی و مبتنی بر مدل‌سازی معادلات ساختاری است. جامعه آماری تحقیق دربرگیرنده کارمندان پژوهشگاه صنعت نفت بوده است؛ بدین منظور ۱۶۶ پرسشنامه توزیع و جمع‌آوری شد. نتایج نشان داد که: ۱. سبک زندگی اسلامی بر روی سرمایه اجتماعی اثر مثبت، مستقیم و معناداری دارد؛ ۲. سبک زندگی اسلامی بر روی سرمایه روان‌شناختی اثر مثبت، مستقیم و معناداری دارد و ۳. سرمایه روان‌شناختی در رابطه بین سبک زندگی و سرمایه اجتماعی نقش میانجی معناداری دارد.

**واژه‌های کلیدی:** سرمایه اجتماعی، سرمایه روان‌شناختی، سبک زندگی اسلامی، پژوهشگاه صنعت نفت

## مقدمه

تردیدی نیست که سرمایه انسانی در موفقیت یک سازمان و یک ملت اهمیتی استراتژیک دارد، ولی این سرمایه زمانی از اولویت بالاتری برخوردار است که منسجم و یکپارچه شود و این یکپارچگی در سایه همبستگی، همکاری، تعاون و اعتماد متقابل به وجود می‌آید. در این صورت است که سرمایه انسانی به سرمایه اجتماعی مبدل و این سرمایه اجتماعی موجب هم‌افزایی می‌شود؛ در غیر این صورت، سرمایه‌های انسانی حتی اگر در سازمان و یا در کشور ماندگار شوند و فرار نکنند، به قول رایبیز، ایجاد هم‌افزایی منفی می‌کنند (حسینی، ۱۳۸۹). اهمیت این نوع سرمایه در سازمان‌های پژوهش فناوری دوچندان است. سازمان‌های پژوهش و فناوری، سازمان‌هایی هستند که مسئولیت انجام پژوهش، توسعه و ارائه خدمات مرتبط با فناوری و نوآوری برای دولت، صنایع و یا دیگر مشتریان را بر عهده دارند؛ بنابراین، کارکنان این نوع سازمان‌ها از نوع دانشی بودند و بیشتر فعالیت‌های پروژه‌ای و تیمی دارند. همچنین، سرمایه اصلی این نوع سازمان‌ها، سرمایه انسانی است و منابع انسانی این نوع سازمان‌ها به دلیل اینکه خلاق، خودانگیخته، سیار، یادگیرنده، مستقل، متفکر، انعطاف‌پذیر، دارای اعتماد به نفس و درون‌گرا هستند با منابع انسانی سایر سازمان‌ها فرق دارند (زاهدی و زارع، ۱۳۸۷).

مباحث کار تیمی و گروهی چون مشارکت، اعتماد، تعاملات اجتماعی، شبکه‌های اجتماعی، مدیریت دانش و... در موفقیت این نوع سازمان‌ها نقشی کلیدی ایفا می‌کنند و نیز تحقق این موارد و بسیاری از فرایندهای جدید مدیریتی، از قبیل توسعه سازمان یادگیرنده، توسعه فناوری، رضایت مشتریان درون‌سازمانی و برون‌سازمانی و... وجود و توسعه سرمایه اجتماعی را می‌طلبد.

اگر سازمانی از سطح بالایی از سرمایه اجتماعی برخوردار باشد، از مزایای زیر بهره‌مند می‌گردد:

ترویج فعالیت گروهی، رشد اعتماد در سازمان، تسهیل در روند انتقال اطلاعات و سهمیم شدن در ایجاد آن، ریسک‌پذیری با توجه به اجرای کار گروهی و روابط مبتنی بر اعتماد، افزایش خلاقیت و نوآوری، کاهش هزینه‌ها به علت سطح بالای اعتماد و روح همکاری، کاهش میزان ترک خدمت کارکنان، حفظ دانش سازمانی ارزشمند، انسجام عملی بیشتر به علت ثبات سازمانی و... (آیباغی اصفهانی، ۱۳۹۲).

نتایج تحقیقات نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی ایران طی سال‌های بعد از انقلاب کاهش یافته است (دینی ترکمانی، ۱۳۸۵)؛ اما چگونه می‌توان این نوع سرمایه را ایجاد و تقویت کرد؟ چون سرمایه اجتماعی هر سازمان ناشی از وضعیت فرهنگی و اجتماعی آن سازمان است و یکی از شاخص‌های مهم وضعیت فرهنگی و اجتماعی آن سازمان است، به نظر می‌رسد که یکی از راه‌های توسعه آن، ترویج سبک زندگی اسلامی می‌باشد. بدیهی است که تکوین سرمایه اجتماعی مستلزم وجود عواملی چند است که یکی از آن عوامل دین و فرهنگ دینی است. به نظر می‌رسد که دین به عنوان ارزشی متعالی با کارکردهایی چون انضباط‌بخشی، حیات‌بخشی، انسجام‌بخشی و... ساز و کارهایی را موجب می‌شود که در قالب آنها سرمایه اجتماعی شکل می‌گیرد و پایه‌های تحکیم توسعه فراهم می‌شود.

سبک زندگی، شیوه و روش زندگی در حوزه‌های مختلف زندگی فرد، اعم از فردی یا اجتماعی است. سبک‌های زندگی مجموعه‌ای از طرز تلقی‌ها، ارزش‌ها، شیوه‌های رفتار، حالت‌ها و سلیقه‌ها در هر چیزی را در برمی‌گیرد. در بیشتر مواقع، مجموعه عناصر سبک زندگی در یک‌جا جمع و افراد در یک سبک زندگی مشترک می‌شوند. با این حال، این بحث از جمله مباحث مهمی است که به شدت در جامعه ما مغفول مانده بود، ولی مقام معظم رهبری در سفر خود به خراسان شمالی به جای خالی این بحث در مباحث اسلامی اشاره کردند و گستره آن را تمام ارکان زندگی بشر دانستند. در بیان اهمیت و ضرورت این تحقیق، بیان این نکته لازم است که بسیاری از رفتارها در جامعه ایرانی و اسلامی ما در زندگی فردی و اجتماعی افراد، مستقیم یا غیرمستقیم، متأثر از آموزه‌ها و باورهای دینی است و اغلب با آن نیز ارزیابی می‌شود و با توجه به اینکه اسلام مبنای مناسبات اجتماعی قرار گرفته است و تمام جهات زندگی را دربرمی‌گیرد، این مطالعه و مطالعات بعدی می‌تواند راهگشای ارائه یک برنامه برای ارتقای سرمایه روان‌شناختی و اجتماعی افراد با توجه به تقویت سبک زندگی اسلامی باشد.

تاکنون پژوهش‌های زیادی درباره سرمایه اجتماعی و روان‌شناختی انجام گرفته، اما کمتر پژوهشی به چگونگی توسعه این نوع سرمایه‌ها با رویکرد اسلامی پرداخته است. پژوهش حاضر با هدف پرکردن خلأهای موجود به ارائه مدل تعاملی سبک زندگی

اسلامی، سرمایه اجتماعی و روان‌شناختی می‌پردازد و نگاهی جامع به مطالعات پیشین دارد؛ همچنین، در پژوهش حاضر ارتباط چندسویه مقوله‌های فوق در قالب یک مدل علی به صورت خاص برای سازمان‌های پژوهش و فناوری و کارکنان دانشی این سازمان‌هاست که می‌توان نوآوری پژوهش را در این دو نکته دانست؛ بنابراین، هدف اصلی این پژوهش «بررسی میزان تأثیر سبک زندگی اسلامی بر سرمایه اجتماعی و روان‌شناختی کارکنان پژوهشگاه صنعت نفت» است.

### سرمایه اجتماعی

مفهوم سرمایه اجتماعی به روابط، نگرش‌ها، ارزش‌ها، هنجارها، شبکه‌ها و اعتماد اجتماعی مربوط می‌شود که همیاری در گروه‌ها یا بین آنان را تسهیل می‌کند. سرمایه اجتماعی در پرتو ارتباطات متقابل انسان‌ها موجب نزدیکی آنان به یکدیگر می‌شود و همکاری متقابل افراد را تسهیل می‌کند. شبکه‌های قوی، روابط مبتنی بر اعتماد و مشارکت را در اجتماعات آشکار می‌سازد (هافمن<sup>۱</sup> و همکاران، ۲۰۰۵).

از دیدگاه سازمانی، ناهاپیت و گوشال<sup>۲</sup> سرمایه اجتماعی را «جمع منابع بالقوه و بالفعل موجود و قابل دسترس، از راه شبکه روابط یک فرد یا یک واحد اجتماعی» تعریف می‌کنند (تامپسون<sup>۳</sup>، ۲۰۰۹).

ناهاپیت و گوشال (۱۹۹۸)، با رویکرد سازمانی جنبه‌های مختلف سرمایه اجتماعی را در سه طبقه جای می‌دهند: شناختی، رابطه‌ای و ساختاری.

عنصر ساختاری سرمایه اجتماعی، اشاره به الگوی کلی تماس‌های بین افراد دارد، یعنی شما به چه کسانی و چگونه دسترسی دارید. مهم‌ترین جنبه‌های این عنصر عبارت است از: روابط شبکه‌ای بین افراد، پی‌کرندگی شبکه‌ای، و سازمان مناسب.

عنصر شناختی اشاره به منابعی دارد که فراهم‌کننده مظاهر، تعبیرها، تفسیرها و سیستم‌های معانی مشترک در بین گروه‌هاست. مهم‌ترین جنبه‌های این بعد عبارتند از: زبان و کدهای مشترک و نیز حکایات مشترک.

عنصر رابطه‌ای توصیف‌کننده نوعی روابط شخصی است که افراد با یکدیگر به دلیل

1. Hoffman, J.

2. Nahapiet, J. & Ghoshal, S.

3. Thompson, D.

سابقه تعاملاتشان برقرار می‌کنند. مهم‌ترین جنبه این بعد از سرمایه اجتماعی عبارتند از: اعتماد، هنجارها، الزامات و انتظارات، هویت (رودز<sup>۱</sup> و همکاران، ۲۰۰۸).

### سرمایه روان‌شناختی

با توجه به استعدادها و توانمندی‌های انسان (به جای پرداختن به ناهنجاری‌ها و اختلال‌ها) در سال‌های اخیر رویکرد روان‌شناسی مثبت‌گرا مورد توجه روان‌شناسان قرار گرفته است. این رویکرد، هدف نهایی خود را شناسایی سازه‌ها و شیوه‌هایی می‌داند که بهزیستی و شادکامی انسان را به دنبال دارند. از این‌رو، عواملی که سبب سازگاری هر چه بیشتر آدمی با نیازها و تهدیدهای زندگی شوند، بنیادی‌ترین سازه‌های مورد پژوهش این رویکرد هستند (لارسون<sup>۲</sup> و همکاران، ۲۰۱۳).

سرمایه روان‌شناختی یک حالت توسعه‌ای مثبت روان‌شناختی با مشخصه‌های متعهد شدن و انجام تلاش لازم برای موفقیت در کارها و وظایف چالش‌برانگیز (اعتماد به نفس / خودکارآمدی)؛ داشتن استناد مثبت درباره موفقیت‌های حال و آینده (خوش‌بینی)؛ پایداری در راه هدف و در صورت لزوم تغییر مسیر رسیدن به هدف برای دستیابی به موفقیت (امیدواری) و پایداری هنگام مواجهه با سختی‌ها و مشکلات برای دستیابی به موفقیت (تاب‌آوری) است (لوتانز<sup>۳</sup> و همکاران، ۲۰۰۱). لوتانز و همکارانش در توسعه چهارچوب رفتار سازمانی مثبت‌گرا در سازمان‌ها، سرمایه روان‌شناختی مثبت‌گرا را یک عامل ترکیبی و منبع مزیت رقابتی سازمان‌ها مطرح کرده‌اند. سرمایه روان‌شناختی مثبت‌گرا، از چهار متغیر روان‌شناختی تشکیل شده است که عبارتند از: امیدواری، خودکارآمدی، خوش‌بینی و تاب‌آوری.

### سبک زندگی اسلامی

سبک زندگی<sup>۴</sup> مجموعه‌ای از عقاید، طرح‌ها و نمونه‌های عاداتی رفتار، هوی‌وهوس‌ها و شیوه‌های تبیین شرایط اجتماعی یا شخصی است که نوع خاص

1. Rhodes, J.

2. Larson, M.

3. Luthans, F.

4. lifestyle

واکنش فرد را تعیین می‌کند (فاجینو<sup>۱</sup> و همکاران، ۲۰۰۳). اصطلاح سبک زندگی، نظریه شایعی است که بیشتر اوقات برای اشاره به روش زندگی مردم به کار می‌رود و بازتاب دامنه کامل ارزش‌های اجتماعی، طرز برخورد و فعالیت‌هاست. سبک زندگی از راه روابط متقابل فرد با دیگران آموخته می‌شود (همان) و در زمینه شاخص‌های شناخته شده سبک زندگی می‌توان به فعالیت‌های فیزیکی، اوقات فراغت، خواب و بیداری، روابط اجتماعی، روابط خانوادگی، معنویت، ایمنی و آرامش، تغذیه و غیره اشاره کرد که هر کدام به منزله شاهراهی از زندگی افراد محسوب می‌شوند (هوروویتز<sup>۲</sup>، ۲۰۰۲). سازمان جهانی بهداشت<sup>۳</sup> (۱۹۹۸)، سبک زندگی سالم را تلاش برای دستیابی به حالت رفاه کامل جسمی، روانی و اجتماعی توصیف کرده است. با توجه به این مسئله که جامعه ما جامعه‌ای اسلامی است و سبک زندگی اسلامی<sup>۴</sup> تمام جهات زندگی را دربرمی‌گیرد، در این پژوهش به سبک زندگی اسلامی پرداخته می‌شود. سبک زندگی اسلامی، به تفصیل از دیدگاه آیات و روایات، استخراج و جامعیت لازم را به دست آورده است و تفاوت‌های بین دیدگاه اسلامی و روان‌شناختی (آدلر<sup>۵</sup> و همکارانش) را آشکار کرده است (کاویانی، ۱۳۹۰). مهم‌ترین نوآوری در مفهوم سبک زندگی اسلامی این است که به آموزه‌های اسلامی و کلیت اسلام نگاه می‌شود. سبک زندگی اسلامی عنوانی شناخته شده است که در بیشتر علوم انسانی در سطح بین‌الملل، اما از زاویه‌های متعددی بدان نگاه و مطالعه می‌شود. سبک زندگی اسلامی، از جهتی با دیگر سبک‌های زندگی متفاوت است.

در جامعه‌شناسی، مدیریت، علوم پزشکی و روان‌شناسی و... نیز بحث زندگی مطرح است، ولی در این قلمروها فقط به رفتاری خاص می‌پردازند و با شناخت‌ها و عواطف ارتباط مستقیم برقرار نمی‌کنند؛ درحالی‌که سبک زندگی اسلامی با تمام زندگی افراد و ابعاد آن مرتبط است (کجباف و همکاران، ۱۳۹۰). در سبک زندگی عمق عواطف و نگرش‌های فرد و اعتقادات وی سنجیده نمی‌شود، بلکه رفتارهای فرد سنجش می‌شوند و هر رفتاری که بنخواهد مبنای اسلامی داشته باشد، باید حداقل‌هایی از شناخت و

1. Fuchino, Y.

2. Horowitz, A. V.

3. WHO (World Health Organization)

4. islamic lifestyle

5. Adler, P.S.

عواطف اسلامی را پشتوانه خود قرار دهد. سبک زندگی اسلامی، از آن جهت که اسلامی است، نمی‌تواند بی‌ارتباط با عواطف و شناخت‌ها باشد. یکی از عوامل مؤثر در سبک زندگی اسلامی آن است که اسلام و سبک زندگی اسلامی به صورت همه یا هیچ نیست و به صورت پیوستار بزرگی است که مراتب پایین، متوسط و بالا دارد (کاوایی، ۱۳۹۰).

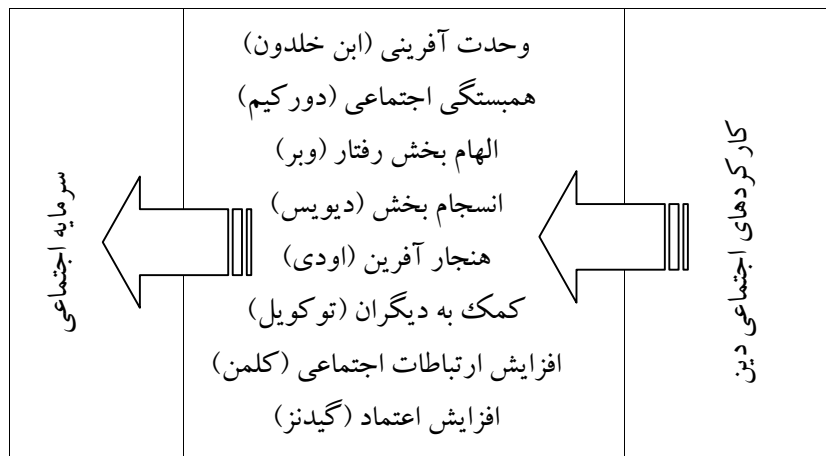
به نوعی گروه‌های اجتماعی اغلب مالک یک نوع سبک زندگی شده‌اند و یک سبک خاص را تشکیل می‌دهند. سبکی شدن زندگی با شکل‌گیری فرهنگ مردم رابطه نزدیک دارد، مثلاً می‌توان شناخت لازم از افراد جامعه را از سبک زندگی افراد آن جامعه به دست آورد.

برای معرفی سبک زندگی اسلامی، می‌توان به درخت سبک زندگی اشاره کرد. آدلر و پیروانش سبک زندگی هر فرد را از شکل‌گیری تا پیامدها و آثارش به یک درخت تشبیه کرده‌اند. ریشه‌های این درخت همان ریشه‌های سبک زندگی است که شکل‌گیری آن را بیان می‌کند. ساقه این درخت دربارهٔ اعتقادات و نگرش‌های کلی افراد (شامل اعتقادات و عواطف و حتی آمادگی رفتاری و غیره) است. شاخه‌ها و سرشاخه‌های این درخت، وظایف زندگی هستند؛ درحقیقت، سبک زندگی واقعی همان شاخه‌ها و سرشاخه‌هاست. سبک زندگی اسلامی (سرشاخه‌ها) در سه سطح فردی، خانوادگی و اجتماعی مطرح می‌شود. درخت سبک زندگی اسلامی، به تفصیل از دیدگاه آیات و روایات، استخراج و جامعیت لازم را به دست آورده است و تفاوت‌های بین دیدگاه اسلامی و روان‌شناختی (آدلر و پیروانش) را آشکار کرده است (کجباف و همکاران، ۱۳۹۰). کاوایی در پژوهشی به‌طور جامع به سبک زندگی اسلامی پرداخته و برای آن مقیاسی ده مؤلفه‌ای، شامل اجتماعی، اخلاق، خانواده، سلامت، عبادی، تفکر و علم، دفاعی امنیتی و باورها و عقاید ارائه کرده است؛ مؤلفه اجتماعی به وظایفی اشاره دارد که فرد در ارتباط با دیگران، فراتر از خود و خانواده هسته‌ای خود انجام می‌دهد، اخلاق به صفات و رفتارهای درونی شده‌ای از فرد گفته می‌شود که وظیفه رسمی و قانونی او شمرده نمی‌شود و با ترک یا انجام آن کسی را مؤاخذه یا تشویق نمی‌کنند. منظور از خانواده به رفتارها و روابط فرد، بدان جهت که عضو یک خانواده هسته‌ای است، اشاره دارد؛ یعنی زن، شوهر و فرزندان. سلامت شامل اموری است که در سلامت جسمی و روانی فرد ایفای نقش می‌کنند. مؤلفه

عبادی به وظایفی اشاره دارد که رابطه بین فرد و خداوند را به عنوان عبد و مولا نشان می‌دهد و اعم است از عبادات مشخص مثل نماز، روزه، تلاوت قرآن و... و رفتارهایی که رسماً عبادت نام ندارند، اما فرد به نیت اطاعت از خداوند آن را انجام می‌دهد. تفکر و علم به وظایف شناختی فرد اشاره دارد، اعم از شناخت‌های موجود در فرد، تلاش برای افزایش شناخت‌های خود و جایگاهی که فرد برای علم و تفکر قائل است. مؤلفه دفاعی-امنیتی به وظایفی اشاره دارد که به صورت فردی یا اجتماعی با امنیت افراد و جامعه ارتباط دارد. باورها و عقاید نیز شامل مفاهیم هستی‌شناسی، انسان‌شناختی، خداشناسی و... اشاره دارد که در فرد درونی شده، در لایه‌های زیرین عاطفی و شناختی او حضور دارند و به صورت خودآگاه یا ناخودآگاه، نقش تعیین‌کننده‌ای در رفتارها دارند (کاویانی، ۱۳۹۰).

### سبک زندگی اسلامی و سرمایه اجتماعی

در مجموع، می‌توان گفت که بسیاری از جامعه‌شناسان نقش دین را در افزایش ابعاد مختلف سرمایه اجتماعی، مهم می‌دانند. تأثیر کارکردهای اجتماعی دین بر سرمایه اجتماعی در نمودار ۱ نشان داده شده است (علینی، ۱۳۹۱).



نمودار ۱. تأثیر کارکردهای اجتماعی دین بر سرمایه اجتماعی از دیدگاه جامعه‌شناسان



از آنجا که اصول اولیه استراتژی اسلام بر صلح و تفاهم، تألیف فنون، اتحاد و یکپارچگی، احترام متقابل و همبستگی بین افراد گذاشته شده است؛ از این رو، می‌فهمیم که اسلام سرمایه اجتماعی را اصل قرار داده است. سفارش آموزه‌های اسلام در پایبندی به پیمان‌ها، وفای به عهد و امانتداری موجب افزایش اعتماد عمومی در سطح گسترده و گسترش روابط سالم و سازنده بین افراد می‌شود که این خود شرط اساسی در جهت تحقق سرمایه اجتماعی است. با لحاظ ابعاد اعتقادی، اخلاقی و شریعتی که از متن قرآن و احادیث به دست می‌آید ملاحظه می‌کنیم که آموزه‌های اسلامی از جنس سرمایه اجتماعی است. دین هم از راه حضور افراد در مراکز مذهبی، فعالیت‌های اجتماعی و تحکیم روابط اجتماعی و هم از راه اهمیت فرد مؤمن به ابعاد و عناصر دین می‌تواند حس اعتماد، پیوند، هویت مشترک، همبستگی اجتماعی و روحیه همکاری و تعاون اجتماعی را در افراد ایجاد کند که عناصر فوق از مظاهر و پیامدهای سرمایه اجتماعی می‌باشد (علینی، ۱۳۹۱).

اعتماد یکی از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی است. این مؤلفه به نوعی در گروه‌هایی که به نحوی با نهادهای آموزشی، فرهنگی و دینی ارتباط دارند، افزون‌تر است. ریشه این امر در مؤلفه‌های اعتمادسازی وجود دارد که با آموزه‌های دینی و نیز با اعتقادات و باورهای عمومی در ارتباطی نزدیک هستند. نمونه‌های این مؤلفه صداقت، امانتداری، وفای به عهد، سلامت روحی و روانی، خیرخواهی به دیگران، ترجیح امور معنوی به مادی و... است. این مؤلفه‌ها از نظر افراد جامعه موجب اعتماد به افراد واجد آنها می‌شود (شریفی، ۱۳۸۷).

پس افرادی که سبک زندگی آنها مبتنی بر آموزه‌های اسلامی باشد، سرمایه اجتماعی بیشتری خواهند داشت. بنابراین، فرضیه یک را می‌توان این چنین تدوین کرد:  
سبک زندگی اسلامی رابطه مستقیم و معناداری با سرمایه اجتماعی در کارکنان دارد.

### سبک زندگی اسلامی و سرمایه روان‌شناختی

به طور کلی، معنویت را می‌توان تلاش در جهت یافتن یک امر قدسی، ایجاد معنا و مفهوم، باور قوی در جهت کمک به دیگران و انگیزه‌های درونی و بیرونی دانست؛ درحقیقت با پذیرفتن سازه معنویت به عنوان سازه بالقوه سرمایه روان‌شناختی انتظار می‌رود چنین ابعدی بیانگر نقشی باشد که معنویت در سرمایه روان‌شناختی بازی

می‌کند (لوتانز، ۱۳۹۱).

افرادی با سرمایه روان‌شناختی، بیشتر از آنکه شغل خود را تنها یک قرارداد استخدامی مرسوم بدانند، آن را به عنوان راهی برای یاری رساندن به دیگران درک می‌کنند و حتی با وجود انگیزه‌های بیرونی برای برآورده شدن انتظاراتشان به انگیزه‌های درونی اهمیت بیشتری می‌دهند؛ به عبارت دیگر، افراد با سرمایه روان‌شناختی معنوی، حتی در صورت فقدان سیستم پاداش بیرونی، رفتار شهروندی بالایی را فراتر از آنچه وظیفه نامیده می‌شود، از خود بروز می‌دهند و عملکرد و پیامدهای نگرشی مطلوب و ارزشمندی را پدیدار می‌سازند (همان).

موضوع روان‌شناسی مثبت‌گرا از موضوعاتی است که بخش وسیعی از متون دینی، اعم از آیات قرآن و احادیث معصومان (ع) به آن اختصاص دارد که می‌توان برخی را به صورت موردی بدین شرح اشاره کرد:

- قرار گرفتن جوانان در موقعیت‌های جدی و نسبتاً دشوار، به مراتب آنها را بیش از گریز از موقعیت، به مرزهای اعتماد به نفس نزدیک می‌کند. هیچ تمرینی مفیدتر از تلاش برای غلبه بر مشکلات نیست (موسوی لاری، ۱۳۷۶، ص ۳۴۵).

- انسان باید در میدان عمل با تجربه‌اندوزی از شکست‌ها، راه رسیدن به موفقیت را بیازماید. امام علی (ع) می‌فرماید: «هرگاه سختی چیزی باعث بیم و هراست شد، در مقابل آن سخت و مقاوم شو که با تن دادن به سختی‌ها مشکل بر تو آسان خواهد شد» (انصاری شوشتری، ۱۳۸۰، ج ۳، ص ۱۶۴).

- رسیدن به اعتماد به نفسی عالی که توان ایستادگی در برابر امواج سهمگین مشکلات را در انسان افزایش دهد، در گرو تکیه بر عنصر ایمان و توکل به خداوند است. در سایه توکل و ایمان عمیق مذهبی، انسان احساس می‌کند که دیگر تنها نیست، بلکه همیشه خدا را در کنار خود می‌بیند. بر این اساس، امام علی (ع) درباره مؤمن می‌فرماید: «روح شخص باایمان از سنگ خارا شکست‌ناپذیرتر است» (نهج‌البلاغه، قصار ۳۲۵).

- خداوند، قدرت مقابله با مشکلات را در وجود بشر به امانت گذارده است و مهم‌تر، استفاده از این نیروی عظیم و تجربه‌اندوزی از ناکامی‌هاست. پیشوایان دین به ما آموخته‌اند که در سخت‌ترین شرایط زندگی نباید از مشکلات فرار کرد

و روح امیدواری را از دست داد. امام علی(ع) می‌فرماید: «هرگاه سختی به اوج و نهایت خود رسید، باز هم باید امید گشایش و پیروزی داشت» (انصاری شوشتری، ۱۳۸۰، ج ۴، ص ۳۱۹).

- قرآن کریم تمام آیاتش روح‌افزا و سرشار از امید است؛ بسیاری از آیاتش مژده به بهشت، نعمت‌های جاودانه بهشتی، امید به رحمت پروردگار، حضور در بارگاه قدس الهی و... است. قرآن کریم با این ویژگی، آیات مژده و امیدش بر آیات خوف و انذار برتری دارد؛ از این رو، بیان، شرح و تفصیل آن نیاز به نوشتن چندین جلد کتاب مستقل دارد، اما به‌عنوان نمونه چند آیه را در این فرصت بیان می‌کنیم: آیه ۵۳ سوره زمر، آیه ۲۵ سوره بقره، آیه ۴۷ سوره احزاب، آیه ۳۰ سوره جاثیه، آیه ۲۲ سوره شوری، آیه ۱۰۷ سوره کهف.

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود در منابع فقهی تأکید زیادی روی تاب‌آوری، امید، خوش‌بینی و... شده است. چنان‌که آموزه‌های اسلام، به‌ویژه در سیره و روش پیامبر اسلام آشکار می‌سازد، مبنای روابط اجتماعی انسان‌ها، خوش‌بینی و احترام متقابل آنان است. از این احادیث به روشنی برمی‌آید که در سایه خوش‌بینی، اعتماد و احترام به دیگران؛ به‌ویژه خدمتگزاران جامعه می‌توان به فضایی آکنده از امید، اطمینان، آرامش، تفاهم و همگرایی دست یافت.

شاید بتوان بارزترین تأثیر مثبت معنویت را روبه‌رو شدن با شرایط سخت و دشوار دانست که این نکته بیانگر تأثیر مثبت معنویت بر مؤلفه تاب‌آوری در سرمایه روان‌شناختی است؛ همچنین، معنویت دارای پیامدهای مثبت دیگری از جمله توسعه روابط رفتارهای اجتماعی مطلوب، بهزیستی روان‌شناختی و سلامت جسمانی و... است (لوتانز و همکاران، ۲۰۰۱).

پس افرادی که سبک زندگی آنها مبتنی بر آموزه‌های اسلامی است، سرمایه روان‌شناختی بیشتری خواهند داشت. بنابراین، فرضیه دو را می‌توان این‌چنین تدوین کرد:

سبک زندگی اسلامی رابطه مستقیم و معناداری با سرمایه روان‌شناختی در کارکنان دارد.

### سرمایه روان‌شناختی و سرمایه اجتماعی

در واقع سرمایه روان‌شناختی، حرکت از خود واقعی (سرمایه انسانی، اجتماعی و روان‌شناختی) به خود ممکن را شناسایی می‌کند. در واقع، هم‌افزایی حاصل از یکپارچه‌سازی سرمایه انسانی، اجتماعی و روان‌شناختی در سازمان‌های امروزی، قابلیت‌های واقعی انسان را تشکیل می‌دهد که می‌تواند با سرمایه روان‌شناختی به خود ممکن سوق یابد؛ برای مثال، بسیاری از دارایی‌های لازم جهت ایجاد و حفظ تاب‌آوری از رویارویی با سختی‌ها، در حقیقت عناصر جدایی‌ناپذیر سرمایه انسانی مانند دانش، مهارت، قابلیت‌ها و تجارب است، همچنین، دارایی‌هایی که به عنوان پیش‌نیاز تاب‌آوری محسوب می‌شوند، همان عناصر حیاتی سرمایه اجتماعی مانند روابط و شبکه‌های اجتماعی هستند. توسعه خودکارآمدی نیز از حضور الگوهای مؤثر و منابع ترغیب اجتماعی با بازخورد مثبت حاصل گردیده است (لوتانز و همکاران، ۲۰۰۱).

اولیو در تحقیق خود نشان داد که سرمایه روان‌شناختی با سرمایه اجتماعی رابطه مثبت دارد، اما با تغییر دیدگاه تبیینی کوپر نشان داده است که سرمایه اجتماعی بر سرمایه روان‌شناختی اولویت دارد. پس فقدان یا ضعیف بودن سرمایه اجتماعی به انزوای فرد و فردگرایی منفی منتهی می‌شود و درنهایت به تضعیف سرمایه روان‌شناختی منتهی می‌شود (بهادری خسروشاهی و همکاران، ۱۳۹۱).

از سوی دیگر، افرادی که از سرمایه روان‌شناختی بالایی برخوردارند، توانایی تعاملات گروهی و مشارکت‌های اجتماعی بیشتری را دارا هستند؛ بنابراین، آنچه افراد را به یکدیگر پیوند می‌دهد و باعث تکرار، تداوم و بیشتر شدن تعاملات می‌گردد، سرمایه روان‌شناختی است. به نظر می‌رسد که افراد دارای سرمایه روان‌شناختی بالاتر، تعاملات اجتماعی مداوم و بیشتری دارند و از زندگی اجتماعی بهتری بهره‌مند می‌شوند (همان). یافته دیگر پژوهش نشان داد که امیدواری، رابطه مثبت و معناداری با سرمایه اجتماعی دارد، یعنی با افزایش امیدواری میزان سرمایه اجتماعی نیز افزایش می‌یابد. احتمال عضویت در شبکه‌های اجتماعی رسمی و انجمن‌های گروهی افرادی که امیدواری بالایی در زندگی دارند، بیشتر می‌باشد و ممکن است توانایی برقراری ارتباط اجتماعی بهتری را با دیگران داشته باشند (لوتانز و جنسن<sup>۱</sup>، ۲۰۰۱؛ اشنايدر و لوپز<sup>۲</sup>، ۲۰۰۲).

1. Jensen, S.M.

2. Snyder, C.R & Lopez S.J.

طبق نظر بندورا، یکی از عوامل افزایش خودکارآمدی تشویق و تأیید دیگران است؛ به بیانی دیگر، افرادی که از خودکارآمدی بالایی برخوردارند، اطمینان دارند که می‌توانند کارهای خود را انجام دهند، از این راه‌ها با دیگران ارتباط اجتماعی برقرار کنند، شبکه‌های حمایت اجتماعی محکم‌تری بنا کنند و به طبع آن احساس توانمندی بیشتری کنند (بهادری خسروشاهی و همکاران، ۱۳۹۱).

در واقع، مطالعات نشان می‌دهد که رابطه بین سرمایه روان‌شناختی و سرمایه اجتماعی بسیار قوی و معنادار است (لوتانز و جنسن، ۲۰۰۱؛ اشنایدر و لوپز، ۲۰۰۲؛ بهادری خسروشاهی و همکاران، ۱۳۹۱؛ آدلر و همکارش، ۲۰۰۲)؛ بنابراین، فرضیه سه و چهار را می‌توان این چنین تدوین کرد:

- سرمایه روان‌شناختی رابطه مستقیم و معناداری با سرمایه اجتماعی در کارکنان دارد.

- سرمایه اجتماعی در رابطه سبک زندگی اسلامی با سرمایه روان‌شناختی نقش میانجی ایفا می‌کند.

### مدل مفهومی

مدل مفهومی تحقیق نشان‌دهنده روابط بین متغیرها است. در این تحقیق سبک زندگی اسلامی به عنوان متغیر مستقل، سرمایه اجتماعی، به عنوان متغیر وابسته و سرمایه روان‌شناختی نیز به عنوان متغیر میانجی در نظر گرفته شده‌اند. مدل مفهومی تحقیق در شکل ۱ ترسیم شده است.



شکل ۱. الگوی مفهومی تحقیق

### سابقه تحقیقات و مطالعات انجام گرفته

- متأسفانه در کشور، تحقیقات زیادی در مورد سبک زندگی اسلامی انجام نشده است. همچنین، تحقیقی در مورد رابطه بین سبک زندگی اسلامی با سرمایه روان‌شناختی و سرمایه اجتماعی صورت نگرفته است.
- کجیاف و همکاران (۱۳۹۰)، در تحقیق خود با بررسی رابطه بین سبک زندگی اسلامی با شادکامی در رضایت از زندگی دانشجویان شهر اصفهان به این نتیجه رسیدند که سبک زندگی اسلامی و شادکامی با رضایت از زندگی دانشجویان و شادکامی با شش خرده‌مقیاس سبک زندگی اسلامی و خرده‌مقیاس سلامت با رضایت از زندگی همبستگی مثبت و معناداری دارند.
  - صمیمی و همکاران (۱۳۸۵)، در پژوهش خود با عنوان ارتباط سبک زندگی با سلامت عمومی دانشجویان به این نتیجه رسیدند که سلامت عمومی با ورزش، تغذیه، سیگار کشیدن، رعایت اصول ایمنی، کنترل استرس و جنس دانشجویان ارتباط معنادار و با سن، محل تحصیل و وضعیت سکونت ارتباط نداشت و سلامت عمومی با ابعاد سبک زندگی ارتباط معکوس معنادار داشت.
  - بهادری خسروشاهی و همکاران (۱۳۹۱)، در تحقیق خود با بررسی رابطه سرمایه روان‌شناختی با سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه تبریز به این نتیجه رسیدند که سرمایه روان‌شناختی و مؤلفه‌های آن با سرمایه اجتماعی رابطه مثبت و معناداری دارد. همچنین، نتایج نشان داد که سرمایه روان‌شناختی و مؤلفه‌های آن قادرند تغییرات بهزیستی روان‌شناختی را به طور معناداری پیش‌بینی کنند. بر این اساس، افرادی که سرمایه روان‌شناختی مطلوب‌تری دارند، از سرمایه اجتماعی بالاتری نیز بهره‌مند هستند.
  - محمد علی‌نئی (۱۳۸۷)، در پژوهش خود با عنوان رابطه آموزه‌های دینی و سرمایه‌های اجتماعی دریافتند که مسلمانان و مؤمنان با عمل به تعالیم و فرامین دین اسلام، نه تنها می‌توانند روابط پایدار و مستحکمی را در سطوح خرد و کلان جامعه اسلامی به وجود آورند و سرمایه اجتماعی درون‌گروهی را شکل دهند، بلکه می‌توانند در تعامل و مشارکت جمعی با سایر انسان‌ها و جوامع به پیشرفت و توسعه پایدار دست یابند و سرمایه اجتماعی برون‌گروهی را تشکیل دهند.

- کتابی و همکاران (۱۳۸۳)، در پژوهش خود با عنوان دین، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی فرهنگی، بر اساس بررسی شیوه مطالعات اسنادی و پیمایشی با هدف ارائه رهیافتی که در قالب آن از یک‌سو، دین به عنوان نظامی کثیرالاجزا از طریق ابعاد متعدد خود (اعتقادی، عاطفی، مناسکی، شناختی و پیامدی) فعلیت سرمایه اجتماعی را محقق می‌کند و از سوی دیگر، سرمایه اجتماعی نیز چنان پدیده‌ای نیرومند از طریق سطوح ماهوی (ایجاد شبکه‌های اعتماد و پیوند سست و نیرومند کنشگران) و سطوح صوری و پیامدی (انجمن‌های داوطلبانه و هنجارهای دستوری)، زمینه ایجاد توسعه اجتماعی و فرهنگی پایدار را فراهم می‌آورد.
- فصیحی (۱۳۸۶)، در پژوهش خود با عنوان دین و سرمایه اجتماعی، ارتباط میان دین به مثابه متغیر مستقل و سرمایه اجتماعی به عنوان متغیر وابسته تحلیل و بررسی شده است. برای دستیابی به این هدف، پس از بحث و بررسی مفهوم «سرمایه اجتماعی» به عنوان یک مفهوم ترکیبی از دیدگاه جامعه‌شناسان کلاسیک و صاحب‌نظران آن پرداخته، سپس به عناصر کیفی سرمایه اجتماعی مانند «اعتماد» و «آگاهی اجتماعی» و عناصر کمی آن مانند «میزان مشارکت» و «ارتباطات» اشاره کرده است. با روشن شدن عناصر سرمایه اجتماعی، مهم‌ترین آموزه‌های دین که در ایجاد دو سنخ عناصر سرمایه اجتماعی نقش‌آفرینی می‌کنند، تحلیل و بررسی شده‌اند.
- نتیجه تحقیق طولایی و همکاران (۱۳۹۲)، نشان داد که سبک زندگی اسلامی بر خودکارآمدی دانش‌آموزان اثر مثبت و معناداری دارد. این امر نیز احتمالاً بدین دلیل است که عواملی چون اجتماع، خانواده، فضائل اخلاقی، سلامت روحی و روانی و نیز باورها و عقاید جوانان در اعتقادات آنها مبنی بر توانایی انجام کارها در شرایط خاص، توانمندی‌ها و قابلیت‌هایشان، پشتکار و نیز نحوه مواجهه با موانع و چالش‌ها نقش حیاتی دارد.
- نتیجه تحقیق طغیانی و همکاران (۱۳۹۲)، نشان داد که بین سبک زندگی اسلامی و نگرش‌های ناکارآمد، رابطه منفی و معناداری وجود دارد.
- همان‌طور که ملاحظه می‌شود، تاکنون پژوهش‌های زیادی درباره سرمایه اجتماعی و سرمایه روان‌شناختی انجام گرفته، اما کمتر پژوهشی به چگونگی توسعه این نوع سرمایه‌ها با رویکرد اسلامی پرداخته است. پژوهش حاضر با هدف پرکردن خلأهای

موجود، به ارائه مدل تعاملی سبک زندگی اسلامی، سرمایه اجتماعی و سرمایه روان‌شناختی می‌پردازد و نگاهی جامع به مطالعات پیشین دارد.

### فرضیه‌های تحقیق

۱. سبک زندگی اسلامی رابطه مثبت و معناداری با سرمایه اجتماعی دارد.
۲. سبک زندگی اسلامی رابطه مثبت و معناداری با سرمایه روان‌شناختی دارد.
۳. سرمایه روان‌شناختی رابطه مثبت و معناداری با سرمایه اجتماعی دارد.
۴. سرمایه روان‌شناختی در رابطه سبک زندگی اسلامی با سرمایه اجتماعی نقش میانجی ایفا می‌کند.

### روش تحقیق

پژوهش حاضر از نظر مخاطب استفاده از پژوهش بنیادی است، از نظر هدف پژوهش (کشف، توصیف و تبیین) توصیفی است، از نظر بعد زمانی (مقطعی، طولی و پژوهش موردی) مقطعی است و از نظر روش‌های گردآوری و تحلیل داده‌ها (داده کمی و داده کیفی) از نوع داده کمی و مشخصاً از نوع پیمایشی است؛ در ضمن با توجه به اینکه از روش مدل‌سازی معادلات ساختاری برای آزمون فرضیات استفاده خواهد شد، در میان تحقیقات همبستگی، این تحقیق از نوع تحلیل ماتریس همبستگی یا کواریانس است.

جدول ۱. ابعاد پژوهش حاضر

مخاطب استفاده از پژوهش	هدف	بعد زمان	روش گردآوری
بنیادی	توصیف	مقطعی	داده کمی - پیمایش

از آنجایی که هدف پژوهش تعیین روابط میان متغیرهای سبک زندگی اسلامی، سرمایه اجتماعی و سرمایه روان‌شناختی در میان کارکنان دانشی پژوهشگاه صنعت نفت است؛ بنابراین، ادراک از سرمایه اجتماعی و سایر متغیرها در سطح فردی بررسی می‌شود و سطح تحلیل پژوهش حاضر فردی است.



## روش‌های گردآوری اطلاعات

سبک زندگی اسلامی (ILST)، شامل زمان‌شناسی، امنیتی، تفکر و علم، سلامت، خانوادگی، مالی، اخلاق، باورها، عبادی و اجتماعی است که توسط کاویانی (۱۳۸۸) ساخته شده است. آزمون دارای دو فرم بلند (۱۳۵ سؤالی) و فرم کوتاه (۷۶ سؤالی) است. در این پژوهش، از فرم کوتاه آن استفاده می‌شود.

برای سنجش سرمایه روان‌شناختی از پرسشنامه لوتانز و همکاران استفاده می‌شود. این پرسشنامه از مقادیر استاندارد شده که به طور وسیعی ساختارهایی همچون امید، تاب‌آوری، خوش‌بینی و خودکارآمدی را می‌سنجند، استفاده شده و قابلیت اعتبار و پایایی این خرده‌مقیاس‌ها نیز اثبات شده است. این پرسشنامه شامل ۲۴ سؤال و هر خرده‌مقیاس شامل شش گویه است و آزمودنی‌ها به هر گویه در مقیاس پنج درجه‌ای لیکرت (کاملاً مخالفم تا کاملاً موافقم) پاسخ خواهند داد.

برای سنجش سرمایه اجتماعی، از پرسشنامه ناهاپیت و گوشال (۱۹۹۸) استفاده می‌شود. این پرسشنامه سه بعد شناختی، ساختاری و ارتباطی را می‌سنجد و شامل ۲۱ گویه است و آزمودنی‌ها به هر گویه در مقیاس پنج درجه‌ای لیکرت (کاملاً مخالفم تا کاملاً موافقم) پاسخ خواهند داد.

## جامعه، نمونه و روش نمونه‌گیری

نمونه آماری شامل کارمندان (زن و مرد) شاغل در پژوهشگاه صنعت نفت تهران بوده است. نمونه‌گیری به روش تصادفی ساده صورت گرفته است و به طور کلی، هرچه تعداد متغیرها در مدل بیشتر باشد باید حجم نمونه نیز افزایش یابد. دینگ<sup>۱</sup> و همکاران (۱۹۹۵) معتقدند که برای مدل‌سازی معادلات ساختاری، بین ۱۰۰ تا ۱۵۰ نمونه کافی است (کلانتری، ۱۳۸۸). بر این اساس و با توجه به تجربیات پژوهشگران، بیست درصد بیشتر از حجم نمونه (۱۵۰) پرسشنامه پخش شد که در نهایت ۱۶۶ پرسشنامه کامل به دست آمد.

## روش‌های تجزیه و تحلیل اطلاعات و آزمون فرضیه‌ها

در دهه‌های اخیر، برای بررسی روابط میان متغیرها روش‌های فراوانی ارائه شده

1. Ding

است. یکی از این روش‌ها، مدل معادلات ساختاری یا تحلیل چندمتغیری با متغیرهای مکنون است. مدل معادلات ساختاری رویکردی آماری جامع برای آزمون فرضیه‌هایی است که درباره روابط بین متغیرهای مشاهده شده و متغیرهای مکنون می‌باشد. در این تحقیق نیز از مدل‌سازی معادلات ساختاری و نرم‌افزارهای SPSS و LISREL استفاده شد.

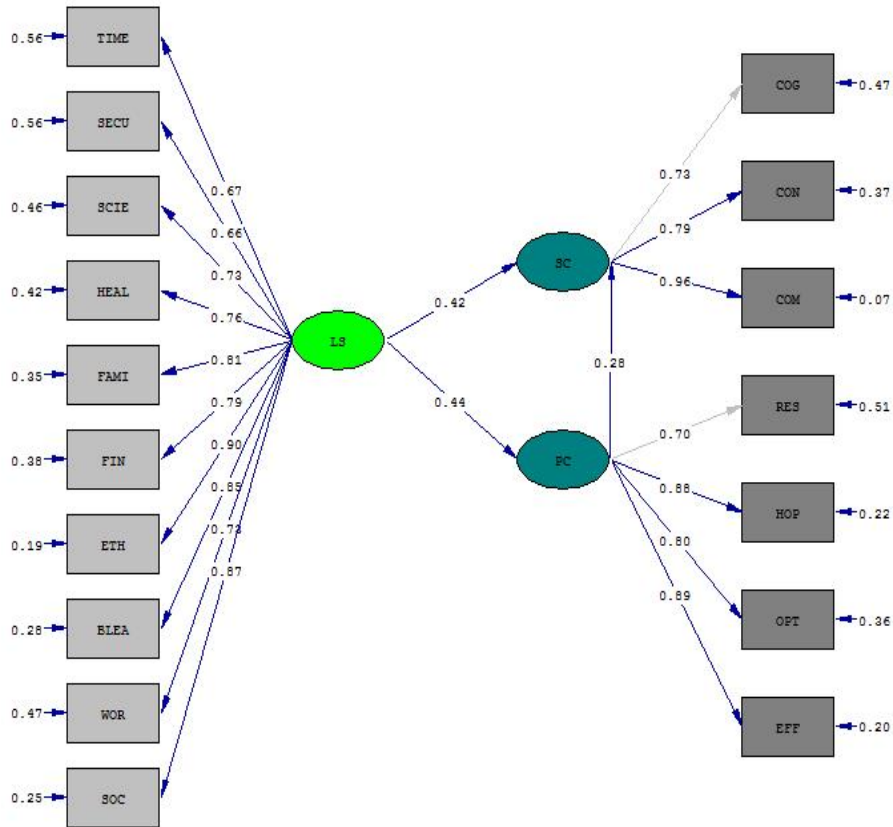
### مدل‌سازی معادلات ساختاری

برای سنجش رابطه علی که قبلاً بیان شد، از مدل‌سازی معادلات ساختاری استفاده گردید. لازم است تا قبل از وارد شدن به مرحله آزمون فرضیه‌ها و مدل‌های مفهومی پژوهش، از صحت مدل‌های اندازه‌گیری متغیر برون‌زا (سبک زندگی اسلامی)، متغیرهای درون‌زا (سرمایه روان‌شناختی و سرمایه اجتماعی) اطمینان حاصل شود. تحلیل عاملی تأییدی، یکی از قدیمی‌ترین روش‌های آماری است که برای بررسی ارتباط بین متغیرهای مکنون (عامل‌های به دست آمده) و متغیرهای مشاهده شده (سوالات) به کار می‌رود و بیانگر مدل اندازه‌گیری است (کلاتری، ۱۳۸۸).

نتایج تحلیل عاملی تأییدی هر سه متغیر اشاره شده، نشان داد که مدل اندازه‌گیری مناسب و کلیه اعداد و پارامترهای مدل معنادار است؛ بنابراین، نتایج ارزیابی بخش اندازه‌گیری مدل، شواهد قابل قبولی را برای اعتبار (روایی) و اعتماد (پایایی) شاخص‌ها برای عملیاتی کردن متغیرهای نهفته ارائه می‌دهند.

لازم به ذکر است که برای اینکه مدل ساختاری یا همان نمودار مسیر تأیید شود؛ اولاً، باید شاخص‌های آن برازش مناسبی داشته باشند و ثانیاً، باید مقادیر  $t$ -value و ضرایب استاندارد معنادار باشند. اگر مقدار  $t^2$  کم، نسبت  $t^2$  به درجه آزادی (df) کوچکتر از ۳، RMSEA کوچکتر از ۰/۰۸ و نیز GFI و AGFI بزرگتر از ۰/۹۰ باشند، می‌توان نتیجه گرفت که مدل، برازش قابل قبولی دارد. مقادیر  $t$  نیز اگر از ۲ بزرگتر یا از ۲- کوچکتر باشند، در سطح اطمینان ۰/۹۹ معنادار خواهند بود.

همان‌طور که در نمودار شماره ۱ و ۲ مشاهده می‌شود، اعتبار و برازندگی مناسب مدل‌ها تأیید می‌شود، زیرا مقدار RMSEA کمتر از ۰/۰۸ و نسبت کای دو به درجه آزادی در مدل کمتر از ۳ بوده و نیز مقدار GFI و AGFI در مدل بالای ۰/۹۰ است (AGFI = ۰/۹۰ و GFI = ۰/۹۲).

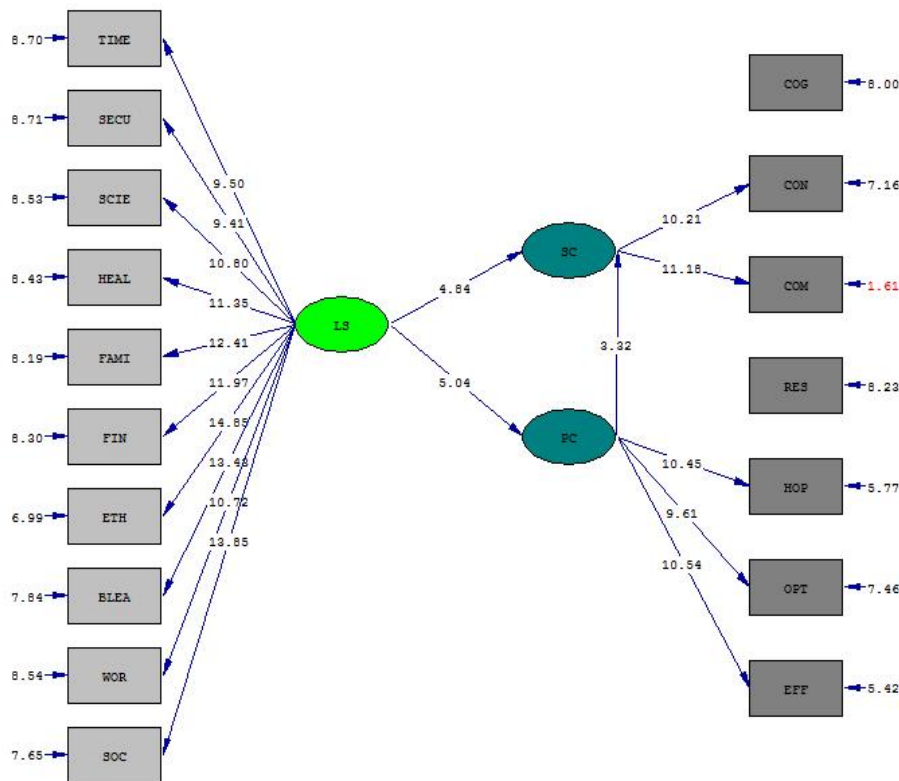


Chi-Square=212.06, df=116, P-value=0.00000, RMSEA=0.071

نمودار ۲: مدل‌سازی معادلات ساختاری (ضرایب استاندارد شده)

جدول ۲. یافته‌های حاصل از مدل معادلات ساختاری در آزمون فرضیه‌ها

نتیجه آزمون	(T-value) عدد معناداری	ضریب استاندارد	فرضیه
فرضیه تأیید شده است	۴/۸۴	۰/۴۲	فرضیه ۱: سبک زندگی اسلامی رابطه مستقیم و معناداری با سرمایه اجتماعی در کارکنان دارد.
فرضیه تأیید شده است	۵/۰۴	۰/۴۴	فرضیه ۲: سبک زندگی اسلامی رابطه مستقیم و معناداری با سرمایه روان‌شناختی در کارکنان دارد.
فرضیه تأیید شده است	۳/۳۲	۰/۲۸	فرضیه ۳: سرمایه روان‌شناختی رابطه مستقیم و معناداری با سرمایه اجتماعی در کارکنان دارد.
فرضیه تأیید شده است	۲/۲۳	۰/۱۲	فرضیه ۴: سرمایه روان‌شناختی در رابطه سبک زندگی اسلامی با سرمایه اجتماعی نقش میانجی ایفا می‌کند.



Chi-Square=212.06, df=116, P-value=0.00000, RMSEA=0.071

### نمودار ۳: مدل‌سازی معادلات ساختاری (معناداری)

همان‌طور که نمودار شماره ۲ و ۳ و جدول شماره ۲ نشان می‌دهد، اثر سبک زندگی اسلامی بر سرمایه اجتماعی و سرمایه روان‌شناختی معنادار است و تأیید می‌شود. مقادیر  $t$  همه بالاتر از ۲ و معنادار است. مقادیر  $t$  نشان می‌دهد که همه فرضیه‌های تحقیق تأیید می‌شوند.

### جدول ۲: اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای مستقل بر سرمایه اجتماعی

متغیر مستقل	اثرات مستقیم	اثرات غیرمستقیم	اثر کل
سبک زندگی اسلامی	۰/۴۲	۰/۱۲	۰/۵۴
سرمایه روان‌شناختی	۰/۲۸	-	۰/۲۸

جدول شماره ۲ محاسبه اثرهای مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای سبک زندگی اسلامی و سرمایه روان‌شناختی را بر سرمایه اجتماعی نشان می‌دهد.

### نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در شکل‌گیری سرمایه اجتماعی عوامل بسیاری مؤثرند که یکی از این عوامل مهم، دین و آموزه‌های دینی و به‌طور خاص سبک زندگی اسلامی است، اما در اسلام و سبک زندگی آن، تفاوت‌ها و برتری‌هایی نیز وجود دارد. مهم‌ترین نوآوری در مفهوم سبک زندگی اسلامی این است که به آموزه‌های اسلامی و کلیت اسلام نگاه شده است. «سبک زندگی اسلامی» عنوانی است شناخته شده در اکثر علوم انسانی و در سطح بین‌الملل، ولی از زاویه‌های متعدد به آن نگاه و مطالعه می‌شود. سبک زندگی اسلامی با تمام زندگی افراد و ابعاد آن مرتبط است و از جهتی با دیگر سبک‌های زندگی متفاوت است. سبک زندگی اسلامی، از آن جهت که اسلامی است؛ نمی‌تواند بی‌ارتباط با عواطف و شناخت‌ها باشد. بر این اساس، هر رفتاری که بخواهد مبنای اسلامی داشته باشد، باید حداقل‌هایی از شناخت و عواطف اسلامی را پشتوانه خود قرار دهد.

نتایج این تحقیق با نتایج تحقیق کتابی و همکارانش (۱۳۸۳)، همراستا است. آنها معتقدند که تکوین سرمایه اجتماعی مستلزم وجود عواملی چند است که یکی از آنها دین و فرهنگ دینی است. آنها به این نتیجه رسیدند که هرچه افراد یک جامعه مذهبی‌تر باشند، به همان نسبت سرمایه اجتماعی آنان نیز افزایش خواهد یافت. همچنین، نتایج این تحقیق با تحقیق علینی (۱۳۹۱) همسو می‌باشد.

دین می‌تواند در تعریف ارزش‌ها، هنجارهای اجتماعی، روحیه گروهی، همکاری، تعاون، گسترش مشارکت داوطلبانه و مانند آن نقش مؤثری داشته باشد. حال اثربخشی دین در توسعه سرمایه اجتماعی، افزون بر ماهیت و محتوای آن تحت تأثیر میزان تدین افراد نیز هست، یعنی مذهب و دین بخش مهمی از هویت افراد جامعه را تشکیل می‌دهد؛ از این رو، دین هم از نظر محتوا و هم از نظر حضور در زندگی افراد جامعه می‌تواند حس اعتماد، مشارکت، روحیه همکاری و تعاون را تقویت کند.

آموزه‌های اسلامی در ابعاد اعتقادی، اخلاقی و فقهی خود منجر به پیدایی و تقویت سرمایه اجتماعی در شکل درون‌گروهی و برون‌گروهی می‌گردد. در آموزه‌های اسلام، عناصر، مؤلفه‌ها و شاخص‌هایی از جنس سرمایه اجتماعی وجود دارد که در ابعاد

اعتقادی، اخلاقی و فقهی متبلور می‌شود (علینی، ۱۳۹۱). در واقع، می‌توان گفت که چنانچه سبک زندگی در ابعاد مختلف آن مبتنی بر آموزه‌های اسلامی باشد، خود منجر به شکل‌گیری سرمایه اجتماعی خواهد شد و تقویت سرمایه اجتماعی نیز باعث بهبود سبک زندگی می‌شود.

از آنجا که دین و آموزه‌های دینی، یکی از عوامل مؤثر و مقوم سرمایه اجتماعی است، پیشنهاد می‌شود که با استخراج ابعاد مختلف دین و شناسایی عناصر و مؤلفه‌های متعدد و متنوع، به طور مشخصی نقش بی‌بدیل دین اسلام تبیین شود. از طرف دیگر، پیشنهاد می‌شود که با مراجعه به متون شیعی همچون نهج‌البلاغه، آموزه‌های دین اسلام در مورد سرمایه اجتماعی شناسایی و استخراج شوند و در توسعه فرهنگ سازمانی نهادینه و الگوسازی شود.

همچنین به مراکز و نهادهای فرهنگی و فرهنگ‌ساز پیشنهاد می‌شود که با توسعه و ترویج فرهنگ و سبک زندگی اسلامی در راستای غنای فرهنگ ایرانی اسلامی به تقویت سرمایه اجتماعی در سازمان‌ها، مراکز و به طور کلی در جامعه بپردازند و رسالت خویش را به طور مؤثر و سازنده انجام دهند.

### منابع

- آیباغی اصفهانی، سعید (۱۳۹۲)، «طراحی و تبیین مدل مواجهه با فرسایش سرمایه اجتماعی در سازمان»، رساله دکتری، دانشگاه تهران، پردیس فارابی.
- انصاری شوشتری، شیخ محمدعلی (۱۳۸۰)، *ترجمه غررالحکم*، چاپ اول، قم: مؤسسه انتشاراتی امام عصر (عج).
- بهادری خسروشاهی، جعفر؛ هاشمی نصرت‌آباد، تورج؛ باباپور خیرالدین، جلیل (۱۳۹۱)، «بررسی رابطه سرمایه روان‌شناختی با سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه تبریز»، *مجله تخصصی پژوهش و سلامت*، دوره ۲، ش ۱، ص ۱۴۵-۱۵۳.
- حسینی، میرزاحسن (۱۳۸۹). «تأثیر استراتژی‌های سازمان‌های غیردولتی در ایجاد و ارتقای سرمایه اجتماعی»، *فصلنامه مطالعات مدیریت انتظامی*، س ۵، ش ۱، ص ۸۲-۱۰۰.
- دینی ترکمانی، علی (۱۳۸۵)، «تبیین افول سرمایه اجتماعی»، *رفاه اجتماعی*، س ۶، ش ۲۳، ص ۱۴۷-۱۷۱.

زاهدی، محمدرضا؛ زارع هرفته، علی‌اصغر (۱۳۸۷)، اهمیت و نقش مدیریت منابع انسانی در سازمان‌های تحقیق و توسعه، هفتمین همایش مراکز تحقیق و توسعه صنایع و معادن.

شریفی، طاهر (۱۳۸۷)، «اعتماد اجتماعی و آموزه‌های دینی»، *پژوهشنامه اعتماد اجتماعی*، تهران: انتشارات مرکز راهبردی تشخیص مصلحت نظام.

صمیمی، رقیه؛ مسرور، دریادخت؛ حسینی، فاطمه؛ تمدن‌فر، مهرآسا (۱۳۸۵)، «ارتباط سبک زندگی با سلامت عمومی دانشجویان»، *نشریه پرستاری ایران*، س ۱۹، ش ۴۸، زمستان، ص ۸۳-۹۳.

طغیانی، مجتبی؛ کجباف، محمداقبر؛ بهرام‌پور، مهدی (۱۳۹۲)، «رابطه سبک زندگی اسلامی با نگرش‌های ناکارآمد در دانشجویان»، *دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی*، س ۱۴، ش ۴، ص ۳۶-۴۴.

طولابی، زینب؛ صمدی، سعید؛ مطهری‌نژاد، فاطمه (۱۳۹۲)، «بررسی نقش میانجی عزت نفس و خودکارآمدی در رابطه بین سبک زندگی اسلامی و سازگاری اجتماعی جوانان شهر مشهد»، *فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی جوانان*، س ۳، ش ۹، ص ۱۱۵-۱۳۲.

علینی، محمد (۱۳۸۷)، رابطه آموزه‌های دینی و سرمایه‌های اجتماعی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم اجتماعی، دانشگاه باقرالعلوم (ع).

علینی، محمد (۱۳۹۱)، *سرمایه اجتماعی در آموزه‌های اسلام*، قم: بوستان کتاب.

فصیحی، امان‌اله (۱۳۸۶)، «دین و سرمایه اجتماعی»، *نشریه معرفت*، ش ۱۲۳.

فیض‌الاسلام اصفهانی، علی‌نقی (۱۳۷۹)، *ترجمه و شرح نهج البلاغه (فیض‌الاسلام)*، تهران: مؤسسه چاپ و نشر تالیفات فیض الاسلام.

کاویانی ارانی، محمد (۱۳۹۰)، «کمّی‌سازی و سنجش سبک زندگی اسلامی»، *روان‌شناسی و دین*، س ۴، ش ۲، تابستان، ص ۲۷-۴۴.

کتابی، محمود؛ گنجی، محمد؛ احمدی، یعقوب؛ رضا معصومی (۱۳۸۳)، «دین، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی فرهنگی»، *مجله پژوهشی علوم انسانی دانشگاه اصفهان*، ش ۱۷، ص ۱۶۹-۱۹۲.

کجباف، محمداقبر؛ سجادیان، پریناز؛ کاویانی، محمد؛ انوری، حسن (۱۳۹۰)، «رابطه سبک زندگی اسلامی با شادکامی در رضایت از زندگی دانشجویان شهر اصفهان»، *روان‌شناسی و دین*، س ۴، ش ۴، تابستان، ص ۶۱-۷۴.

کلانتری، خلیل (۱۳۸۸)، *مدل‌سازی معادلات ساختاری در تحقیقات اجتماعی-اقتصادی*، تهران: انتشارات فرهنگ صبا.

موسوی لاری، مجتبی (۱۳۷۶)، *رسالت اخلاق در تکامل انسان*، قم: تبلیغات اسلامی حوزه علمیه.

لوتانز، فرد (۱۳۹۱)، *سرمایه روان‌شناختی*، ترجمه رضایی‌منش، بهروز و همکاران، تهران: علمی.

- Adler, P.S., Kwon, S. (2002), "Social capital: Prospects for a new concept", *Academy of Management Review*; 27(1):17-40.
- Fuchino, Y., Mizoue, T., Tokui, N., Ide, R., Fujino, Y., Yoshimura, T. (2003), *Health-related lifestyle and mental health among inhabitants of a city in Japan*, Nippon-Koshu- Eisei-Zasshi, 50, 303-13.
- Hoffman, J. J., Hoelscher, M. L., & Sherif, K. (2005), "Social capital, knowledge management and sustained performance", *Journal of Knowledge Management*, 9 (3), 93-100.
- Horowitz, A. V. (2002), "Outcomes in the sociology of mental health and illness: Where have we been and where are we going?", *Journal of Health and Social Behavior*, 43, 143-151.
- Larson, M; Norman, S; Hughes, L. (2013), "Psychological Capital: A New Lens For understanding Employee Fit and Attitudes", *International Journal of Leadership Studies*, Vol. 8, Iss. 1.
- Luthans, F., Jensen S.M.(2001), "Hope: A new positive strength for human resource development", *Human Resource Development Review*; 1(3): 304-322.
- Nahapiet, J.; Ghoshal, S. (1998), "Social capital, intellectual capital, and the organizational advantage, Academy of Management", *The Academy of Management Review*, vol. 23, No.2, P.242-266.
- Rhodes, J., Lok, P., Hung, R. Y. Y., & Fang, S. C. (2008), "An integrative model of organizational learning and social capital on effective knowledge transfer and perceived organizational performance". *Journal of Workplace Learning*, 20(4), 245-258.
- Snyder, C.R, Lopez, S.J. (2002), *Handbook of positive psychology*, New York: Oxford University Press.
- Thompson, D. (2009). "What does social capital mean?". *Australian journal of social issues*, 44(2), 145-161.
- World Health Organization (1998), *Health promotion glossary*, Geneva, Switzerland: author.